

УДК. 37.82-3

<https://doi.org/10.56122/.v1i1.73>

АДАБИЙ ОКУУ САБАГЫНДА ЖОМОКТОРДУ ОКУТУУНУН ЫКМАСЫ

Кубатбек кызы Элнура - ОшМПУнун
магистранты

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ СКАЗОК НА ЛИТЕРАТУРНОМ УРОКЕ

Кубатбек кызы Элнура – Магистранты ОшГПУ

METHODS OF TEACHING FAIRY TALES IN A LITERARY LESSON.

Kubatbek kyzy Elnura -
Master students of Osh State Pedagogical University

Аннотация:

Бул макалада кыштактагы кемпир-чалдын жашап өткөнү жана ал жердеги жашоосуна деген акчасы аз тапкандыгындагы тиричиликтин бүтпөстүгү камтылат. Анткени аларда башка айла жок болчу. Кемпири болсо ошол абышкасы тапкан акчаны үнөмдөп баарына жеткирип күн кечирчү. Мына ошентип алар күн көрүшүп бу жашоодогу тирүүлүктүн базарында жашашчу.

Ошончо базарда күндө жүрүп тапкан акчасы абышканын күндө алган отунуна гана жетип жүргөнү жашоонун ушунчалык тез, же машакаттуу өтүшү да акчанын ролу бар экенин тастыктайт. Көп отун алып жыйып коёюн десе абышканын ага каруу да келчү эмес.

Мына ушундай макалада жомоктун балдарга тийгизген таасири, пейилдин бузулушу эмнеден улам келип чыгат. Азыркы учурдагы жаш муундун психологиялык абалы. Жан дүйнөсүнүн тардыгы, жаш балдарды жомок менен тарбиялоо канчалык деңгээлде балага таасирдүүлүгү жана энелердин, чоң аталардын ролу тууралуу баяндалган.

Түйүндүү сөздөр: пейил, абышка - кемпир, сценарий, инценировка, отун, балта, акча, май, кант, чай, мокок, методика, моюн.

Аннотация:

В этой статье рассказывается о жизни старухи в деревне и образе жизни, при котором она зарабатывает мало денег за свою жизнь там. Потому что другого выхода у них не было. Старуха всем раздавала деньги, заработанные ее стариком. Так они зарабатывали на жизнь и жили на рынке жизни.

Тот факт, что денег, заработанных на рынке, хватает только на ежедневное топливо старика, доказывает, что деньги играют роль даже в такой быстрой или трудовой жизни. Он не хотел смотреть на старика, когда хотел собрать много дров.

В данной статье влияние сказки на детей, что вызывает упадок морального духа. Психологическое состояние современного молодого поколения. Описаны узость души, степень воздействия на ребенка воспитания маленьких детей сказками, роль мамы и бабушки.

Ключевые слова: старик, старуха, сценарий, постановка, дрова, топор, деньги, масло, сахар, чай, мокок, прием, шея.

Annotation:

In this article, an old woman lived in a small village, and the old man always bought and sold firewood to earn money. Because they had nothing else to do. As for the old woman, she went to the market with the money that her old man found and bought bread, butter, sugar and tea every day. At the same time, they are used to living in the market of this life to earn money.

The fact that the money earned in the market is only enough for the old man's daily fuel proves that money plays a role even in such a fast or working life. He did not have enough strength to buy firewood.

In this article, the influence of fairy tales on children, which causes a decline in morale. The psychological state of the modern young generation. It was told about the narrowness of the soul,

about how the upbringing of small children with fairy tales affects the child, and about the role of mothers and grandfathers.

In this article, the influence of fairy tales on children, which causes a decline in morale. The psychological state of the modern young generation. The narrowness of the soul, the degree of influence on the child of raising small children with fairy tales, the role of mother and grandfather are described.

Key words: old man, old woman, script, staging, firewood, axe, money, oil, sugar, tea, mocoso, reception, neck.

Адабий окуу – башталгыч класстардагы эне тили (окуу) предмети адабий окуу деп аталгандай балдарга адабий окуу аркылуу көп нерсени үйрөтүп алуубуз абзел. Ал **чыгармаларды** адбият сабагынан окуткан сыяктуу эмес. Адабий окуунун негизин «окуу» түзүп, анын адабий багыты күчөтүлөт берилет. Анда тексттерди, чыгармаларды, жомокторду, ырларды окуудан баштап, айтып берүү, суроолорго жооп берүү, тексти өзгөртүп түзүү, кыскартып, жактарын өзгөртүп айтуу, тексти бөлүктөргө бөлүп, аларга ат коюу, бөлүктөрдүн ортосундагы байланышты аныктоо, план түзүү, **каармандардын** ортосундагы окшоштуктарды, айырмачылыктарды аныктоо, жаратылыш көрүнүштөрүн сүрөттөгөн, каармандарга тиешелүү сапатарды ачык көрсөткөн көркөм сөз каражаттарын таап, аларга талдоо жүргүзүү, тексти улантуу, тексттеги жыйынтыкка башкача жол менен келүү, макал, ылакаптарды пайдаланып текст түзүү, автордун чеберчилигин көрө билүү, андан өзү үчүн жаңылык ачуу, мурда аткарылбаган жаңы деңгээлдеги өз алдынча текст жаратууга чейин камтылары белгилүү. Адам баласы адабий окуу аркылуу балдарын тарбиялоого, тарыхын, үйрп – адатын билдирүүгө, патриоттук сезимдерин ойготууга багыттоочу окуу деп алсак болот.

Төмөндө ушул айтылган багытта аткарылган бир ишти кеп кылып кетели, ал класстан тышкаркы учурда 4-класста аткарылган инценировка боюнча сахнаштырылган оюн болуп саналат. Ал С.Рысбаевдин «Пейилдин бузулушу» аттуу жомогунун негизиндеги даярдалган сценарийдин каармандары: жомокчу, абышка, кемпир жана арча. Аталган сценарий боюнча окуучулар ролдорго бөлүнүшүп, образдарды жаратышат. Окуучулар образдарды аткаруу менен ошол адамдын жашоосуна кирип, өзүнө жаңы жашоо, жаңы идея тартуулоосу керек. Себеп дегенде балдар угуудан мурда, аткаруу менен эсинде көп нерсени сактап алат. Миң уккандан, бир көргөн артык.

Мисалы:

Жомокчу: Кичинекей кыштакта бир абышка-кемпир жашачу. Абышка дайым отун алып сатып, акча тапчу. Андан башка кылар иши жок эле. Кемпири болсо, абышкасы таап келген бираз акчаны алып барып базарга барчу да, күнүгө жей турган нан, май, кант, чай ала турган. Ошону менен алар күн көрүшчү. [4].

Абышканын күндө алган отуну ошого жетчү. Көп кылып отун алганга кудурети да жетчү эмес. Мына ошондогу абышканын кандай күнү өткөнүн, канча жашка чыкканын балдардан болжолдуу түрдө сурап алуубуз шарт. Себеби балдар ар түрдүү пикирлерди айтышып, элестөөлүн өстүрүү менен ой – кыялдарын чабыттатат жана ар ким өз чоң аталарын эстөөлөрү толук ыктымал.

Ошентип жүргөн кыштын бир күнүндө анын отун аларга алы келбей калды. Бул кемпири экөөнүн күнүнүн бүткөнү сыяктанды. Бирок, айласы куруган абышка бар кайратын жыйнап, балтасын алып, жибин курчанып, отунга жөнөй турган болду. Бир топ жашка чыгып калса да абышка жашоо үчүн күрөшүп, күнүмдүк жылуулукка отун алууга бара

жатканын балдардын элестөөлөрү менен аткартып, сөздөрүн сүйлөтүп көрүү да мүмкүн балдарга таасирдүү болуусу абзел.

Абышка: Балтам мокоп калыптыр, байбиче. Отунга өтө турган эмес...Колундан келишинче курчутуп бер. Мен токойго барайын да, эптеп отун алып келейин. Эмне үчүн абышка кемпирге балтаны курчутуусун суранат, азыркы учур менен салыштырганда бул үй – бүлөдө абышка кожоюн эмес, кемпир билермандай туюлуп жаткансыйт. Мына ошондо балдардын ойлорун угуу, аларга туура анализ берүү мугалимдин билгичтиги.

Жомокчу: Кемпири балтасын эптеп-септеп курчутумуш болуп берип, белине байлады да, отунга узатты абышкасын.

Абышка токойго келип, майда отун таппады. Таппады да бир арчага келди. Кемпир кайдан балта курчутсун ээ, себеп бычагы мокок болсо, ошол үйдүн кожоюну бош же үйгө карама жок экенин айтышчу. Ошол себептен кандай болгондо да эркек кишинин инструментин аял киши кароого мүмкүн эмес. Ыңгайсыздык...

Абышка: Токойдо майда отун да калбады. Ушуну кыйсам жазга чейин отун болор... Мына ушундай кыска ой менен абышка баягы баалуу арчаны кыймакчы болуп, ниети бузулуп, байлыкка көзү тойбой балтасын көтөрөт. Аттиң адамзаттын ач көздүгүн кара.

Жомокчу: –деп ойлоду да, абышка балтасын бар күчү менен арчага чаба турган болду. Ошондо баягы арчага адамча тил бүтүп, мээримдүү сүйлөдү.

Арча: О, ак ниет абышка, сен мени кыйба... Арча абышканы тааныбай калды да жазасын бермекчи болду, чындыгында табигат дагы адамзатка сөзсүз түрдө кайтармасын берери даана көрүнүп турду.

Жомокчу: Абышка арчага таң кала карап, жерге отурду. Алсыз дем алып, чекесинин терин сүрттү.

Мына ошондогу жаратылыштын жандуу образда сүйлөөсү ага да бул жашоодо жашоо керек экендиги, жөнү жок аларды кыюу мүмкүн эместигин баса белгилеп айтып кете жатканыбыз балдарга тассирдүү жана жаратылышка зыян келтирүүгө болбостугун билип туруусуна шарт түзүп бере алабыз.

Абышка: О арча! Сени кыйбасам, күндүн суугунда кемпирим экөөбүз кантебиз. Үйдө жээрге бир сындырым наныбыз калбады... Отун сатып жан баккан бир бечарамын да... Адам башында өзүн бечера көрсөтсө жараткан ага бир жолу жакшылыккылып жардам берет экен. А бүгүн болсо, андай нерсе жок баары бүтүн, баары кыйын. [2].

Арча: Мен сенин абалыңды түшүнөм, ак ниет абышка. Андан көрөкчө, менин бутагымды карачы. Бутагымда кичинекей баштык илинип турат. Колуңа алсаң, ичинде алтын тыйындар бар. Алгын да, ыраазы болуп, үйүңө жөнө... анадн кийин абышка ага эмне кыларын кийинки сюжеттерден көрө алабыз.

Жомокчу: Абышка элендеп өйдө турду. Ырас эле, өзүнө карай ийилген бутакта кичинекей бир баштык илинип туруптур. Алып, ичин караса, алтын тыйындар! Мына ошондогу абышканын кубанычында чек жок. Аалам жарык, көңүлү куунак үйүнө кайтты.

Абышка арчага үч ийилип таазим этти да, алтын тыйындарды алып коюнуна ката койду. Бирөө көрө коюп, тартып ала тургандай, коркуп кетти. Анан мындай деди:

Абышка: О, касиеттүү ыйык арча! Менин абалымды түшүнүп, мендей бир бечерага жардам бергениңе миң ыраакмат. Мен бул жакшылыгыңды өмүрүм өткөчө эч качан унутпаймын! Мен бул акчаңды кемпириме алпарып, жегенге нан, кийгенге кийим алып, эл катары оокат кылалы. Абышканын абалын түшүнүп арча абышкага бир акча берип, ошондогу

акчанын сүйүнүчү менен жашоонун сонун күнүн баштамакчы болгон абышка аягы барып эмне болорун кийинки уландысынан көрөбүз.

Жомокчу: Абышка арча берген акчаны алып, үйүнө барат. Болгон окуяны кемпирине айтты эле, кемпири тыйындарды көрүп сүйүнүп, базарга барып, экөөлөп оокат алып келишти. Кыштын аяздуу шамалы шыкаалаган үйүнүн тешиктерин бүтөшүп, жылуу кийимдерди сатып алышты, жазга жетерлик оокатты кенен камдап алышты. Эми буларга мындан башка эч нерсенин кереги жок эле.

Бир кызык жери: баягы арча берген алтын тыйындардын касиети бар белем, тыйындар азаймак түгүл, күн сайын кайтадан көбөйүп жатты. Жазга чейин эмес, бир канча жыл бою, керек болсо өмүрлөрү өткөнчө да түгөнөр эмес.

Ошентсе да, жылуу үйдө, бардар оокатка туйтуна түшкөн абышка, бир күнү кемпирине мындай деди:

Абышка: Кемпирим, сен бүгүн балтаны мурдагыдан да мыктылап курчут. Мен баягы арчага барайын да, мындан да көп алтын акчаларынан алып келейин... Тиги Тентимиш байдан кембизби? Биз дагы бай болуп, карыганда малай жумшап оокат кылалы да. Кандай дейсиң? Же бул оюм жаманбы?

Кемпир: Туура айтасың, абышка. Балтаңды апкел. Мен аны баягыдан да мыктылап курчутуп берейин. Арча курч балтаңды көргөндө, сага мурдагыдан да көп алтын акчаларын бере турган болсун.

Абышка: Ошент, кемпирим.

Жомокчу: Көрсө, дүнүйөнү ойлогондо, адамдын пейили бат эле бузулат тура! Кемпири чалынын айтканына сүйүнүп, балтасын мыктылап курчутту да, белине байлап берип, отунга узатты. Бүгүн ал эптеп алып келер бир байлам отун эмес, бир кап алтын акчанын келишин күтүп кала берди.

Абышка токойго келип, баягы арчаны тапты. Жанына келди да, бүгүн мындан көп алтын алууну ниет кылып, колтугун кере көтөрүп, балтаны арчага чаба турган болду. Абышка күндөн – күнгө ач көз болуп жаткан баяндамадан көрүп атабыз. Адам берип койсо көөп кетет, алып койсо кемип кетет. Бербей койсо кейип кетет. Негизинен адам баласына оңой оокат көпкө буйрубайт тура. Ошончо жакшылык кылса да абышканын пейили бузулуп, ичи тарып, көзү тойбой, арчаны кыйып алып кетүүгө чамына баштады. Андан ары окуяны улайлы...

Арча: Абышка, мени кыйбагын...

Абышка: Кыйбаганда кантем. Үйдө отунум жок. Бир сындырым нан калбады... Кемпирим экөөбүз эптеп өлбөстүн күнүн көрүп жатабыз. Кыш катуу. Үйүм суук...

Жомокчу: -деди абышка, калп эле күрс-күрс жөтөлүп.

Мына ушундай соо жанын соодагерге кошкондор да бар экенин көрүп таң калабыз [3].

Арча: Жалган! Баягыда бечера кейпиңде келгениңде сени чындап эле аяган элем. Сен анда ак ниет жакшы адам элең. Азыр сен ак нээтиң менен эмес, көп акча алууну энсеп, ач көз нааданга айланып, пейлиң бузулуп келдиң. Эми сага эч нерсе бере албайм... Кеткин бул жерден! Канчалык суранса да абышка ага көнбөй, акыркы берешен колу арчанын, жан дүйнөсү ачкөз абышкадан тарып, абышкага көздөй ниети оңунан чыкпай, кайраттуу гана аны акылга салууга ашыгып калат.

Абышка: Жок! Азыр мен сени түбүңдөн кыямын. Болбосо, сен мага баягыдан да көп алтын акчаларыңды бересиң! Уктуңбу?! Кыюу менен көп нерсеге жетем деген абышка,

аягында жашоосунан да, жарык дүйнөдөн да айрылмакчы болоруна шек жок болуп калды [2].

Жомокчу: Абышка «Чаппагын!» деген арчанын сөзүнө көнбөй, курч балтасын өйдө көтөрдү... Ошондо арчанын баягы бутагы чалдын мойнуна ороло түштү. Бутак чалдын мойнуна бекем оролуп муунта баштады. Бутак оролгондон ороло берди... Абышка турган ордунда муунуп өлүп баратты. Муунгандан мууна берди, көздөрү чанагынан чыгып кетти... Анан ал ташка айланды. Арчанын бутагы ташты чырмап кала берди... Канчалык суранса да кудай урган абышка арчаны чаап үлгүрүп, чапкан бутагы мойнуна оролуп, ошондогу табияттын жообун карагын, баягы бутак акыры абышканы өлтүрүп тынды.

Мына көрдүнөрбү балдар, канча алган алтынга алымснбай абышка акыры бул жашоодон, жаратылыштан запкы жеди, ошондуктан кудайым берген ырыскыга каниет кылып, жакшы жашоо үмүт кылам деп, чоң зыян келтирип алуудан жаа боюу качып, жашоону оңой күтпөстөн, ар бир нерсенин узагынан берүүсүн жараткандан тилеп, бир мага гана болсун дебестен элге да кошо тилеп, эл менен бирге болгон жакшы.

Арчанын бутагы оролгон ошол таш бүгүн да турат дейт...

Көрдүнөрбү, балдар. Байлыкка азгырылып, ак ниет арчанын айтканына көнбөгөн ач көз абышка ошентип, токойдо эч ким көрбөй, өлүп тынган экен.

Кыргызда жакшы кеп айтылат, жалгыз өлүп калуу, өлүгү талаада калган менен барабар, бул өлүм да адамдардын пейилине, напсинин кенен жана тардыгына жараша берилет. Адамзатты алла талаам берип анан алып сынайт, экөөсү тең адамдын жашоосунда карама – каршы келип кетчү көрүнүштөр. Ошол себептен адамзат кандай жашоо болсо да даяр туруп, ошол сыноодон туура жол менен өтүүсү керек.

ТАЛДОО: Андан ары окуучулардын оюн мугалим улантуусу керек.

Класстан тышкаркы окуулар аркылуу окуучунун окуу жана түшүнүү ишмердүүлүгү кантип уюштурулат? Ушул тууралуу сөз кылып өтөлү.

Негизинен жашоодо да дал ушундай жакшылыкты билбеген, адамдардын ач көз, кара санатай болуп өзгөрүшүнө болор болбос дүйнө көздөрүн көргөзбөй караңгылатат. Азыркы учурда да мындай адамдар өтө көп. адам баласы барга да, жокко да каниет кылып жашашты үйрөнүшүбүз керек.

Мына ушундан улам балдарды тарбиялоодо, жашоону өзгөртүүдө илгертен эмне үчүн кыргыздар небере баккан, ошол эле учурда атайы чоң ата, чоң энесинин тарбиясын корсун дешип атайы айылдарга жиберилип турушчу. Азыркы убакта андай маселеле жокко эсе. Жашоодо кундон – кунго татаал, а бирок жашообуз жеңил, жашоонун татаалдыгы бул элдин аң-сезиминин өйдө өспөстөн, төмөндөшү. Ал эми аялдардын бу жашоодо орду акча таап үй-бүлө бакмай, эркек кишилер болсо тескерисинче үйдө жатмай болуп адамдардын психологиясы таасир этүүчү фактор катары көрүнүп калды. Адамдардын сезимдери, ой – кыялдары бакча табуу, балдардын айтканын аткаруу, жашоодо үй, машина алып жеңил жашоо өткөрүү. Мындай нерселерге кантип жетебиз деген суроо туулбайт, сөзсүз баарына оңой жол менен жетүүгө ашыгышып келет. Себеби жомокто айтылгандай балдарды жаштайынан биз жашоого эмес, дүйнөгө топтоого тарбиялап, азгырып, акча таап мени багасың балам, сен табарман болосуң, паланчанын баласындай деген таттуу сөздөрдү айтып жаткандай сезебиз, а бирок жашоодо андай эмес болуп чыгат, абышкадай азга көнбөй, көпкө тойбой, аягы барып өлүмгө дуушар болот, чындыгында өлүмдүн да ак болушу керек. Адам байлыкка эмес барга шүгүр кылууну, жокко тобо кылууну үйрөнүп жашап кетсек бул жашоонун өзгөчөлүгү ошондо. Эң башкысы жүрөгүндө ыйман, жүзүндө жылуулук болуусу

керек. Кандай жашоо кечирбесин, кандай күнгө дуушар келбесин адам баласын шүгүр кылып, эртеңки күнүн жакшылык менен тосуп алуусу абзел. Көз эч качан тойбойт. Жеген тамакка да, кийген кийимге, окуган билимге да, алган акчага да, кудай кошкон жарга да тойбойт. Ай аттиң мындай болгондо сонун болмок деп жүрүп жашоосун жарга такап, жаңылдым деп жаагын таянып, көзүн басып жүргөн жарандар канча. Демек, адам баласы ач көздүктөн жакшылык таппайт экенбиз, канча дүнүйө топтобойлу баары артта калат, мунун баарына жашоону күнөөлөбөй көзүбүздү ачып, көөнүбүздү ток кылып жашообуз керек экендигин сездирип, балдарды жомок айттыруу, аткартуу, угузуу, көргөзүү менен көп нерсеге тарбиялап алсак болот.

Демек адамзат бул жашоонун бардыгына шүгүр деп жашоону, тагдырына балта чаппай, байлыкка азгырылбай, бар туруп дагы болсун дебей жашоону үйрөнүүсү керек экендигин ушул жомоктор аркылуу билип, жашоого болгон көз караштарын ой толгоп жашоосу абдан керектүү. Эмнеге дегенде адамзат бүгүн барбыз, эртең жокпуз дегендей. Кмиде ким берген аллахка дагы да нааразы болуп, шүгүр кылбаса арчанын бутагындай ийилип ташка айланткандай жашоодо эч кимге керексиз кылып коёрун билдик. Анткени таштан катуу, балдан таттуу, канттан ширин эч нерсе жок. Ташка айландырганы таштай катып ордуна козголбой жата бер дегенби, айтор эң сонун жашоосун, үй-бүлөсүн көрүүдөн баш тартты. Жашоосу жалаң гана ордуна туруу менен өттү. Мына ушундан улам окуучуларга төмөнкүдөй суроолордун тегерегинде кайрылсак болчудай:

-Балдар силердин оңар кандай?

-Силер автор болгондо эмне кылмаксыңар?

-Эмнеге автор арчаны акылдуу, берешен кылып алды?

-Арча акырында абышканы эмне кылды?

-Абышканын кылганы туура болдубу?

-Арча балким башка дарак болгондо окшошо беле?

-Адамды ач көздүк эмнеге алып баратат?

-Ач көз болуу менен адам өз өмүрүн эмне кылды?

- Жашоодо дагы арча сыяктуу адамдар барбы?

- Ач көз абышкадай кимдерди билесиңер?

- Дүйнө топтоо, тойбой коюунун аягы эмнеге алып барат экен?

- Биздеги берешендик, жаратылыштагы сүйүү аягы бар көздүн тойбостугунан эмне болду?

Ач көздөр

Арам ой, арам тамактан, Алданып калбай жашагын.

Ар качан ойлоп эртеңин, Адамдын адамын карагын.

Ансызда дүйнө караңгы, Ааламда ачка азгырат

Адаштырып жолуңдан, Аз дүйнөгө мас кылат.

Ашыгып акча табам деп, Абышкага айланба

Абайлап жасап кадамды, Ак иштөөдөн айдалба.

Адабияттар:

1. Адабий окуу, усулдук колдонмо, 2-класс
2. "Кыргыз педагогикасы: энциклопедиялык окуу куралы". Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. Башкы редактор: Ү.Асанов, жооптуу редактор: И.Бекбоев. Бишкек - 2004.
3. Чыманов Ж. Кыргыз тили. Окутуу методдору: Окуу куралы[Текст] Ж. Чыманов.// - Б.,2007. -100 б.

4. Рыбникова.М.А. Очерки по методике литературного чтения. [Текст] М.А.Рыбникова. // - М. Просвещение. Владос, 1994,-304 с.
5. Рыбникова М.А.Очерки по методике литературного чтения. [Текст]
6. М.А.Рыбникова., // Издания четвертое. _ М.: Просвещение, 1985,-С.450. 169-193-б, ошондой эле «Теория литература в V-VII классах.